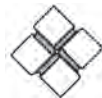

Wachters van de Nacht

Historicisten en het einde der tijden:
eind 19de eeuw, 1934 of 2018?

het slaghout van hun lied slaat recht omhoog
(W.J. van der Molen, Vogels in de stad, in: *De Windroos* 1953).

Lammert Gosse Jansma

Eburon
Delft 2016

Deze uitgave kwam tot stand met steun van de Stichting FORCES.

ISBN: 978-94-6301-080-1

Uitgeverij Eburon

Postbus 2867

2601 CW Delft

tel.: 015-2131484 / fax: 015-2146888

info@eburon.nl / www.eburon.nl

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

© 2016 L.G. Jansma. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	9
Hoofdstuk I Inleiding	11
Secularisatie en moderniteit	11
Het eindtijddenken	12
Preterisme, futurisme en historicisme	15
<i>Ontstaansgeschiedenis</i>	15
<i>Daniël en de Openbaring van Johannes</i>	17
Premillennisten en postmillennisten	21
<i>The Watchmen of the Night/De Wachters van de Nacht</i>	22
Profetieën en empirie	24
Indeling van het boek	27
Hoofdstuk II Aard en inrichting van het onderzoek	31
Contact	31
Het onderzoeksmateriaal	31
Toegankelijkheid	33
Mijn rol als onderzoeker	34
Hoofdstuk III De geschiedenis en samenstelling van de Watchmen of the Night/Mount Zion Christian Community and Fellowship	39
Het ontstaan van de <i>Watchmen of the Night</i>	39
Aansluiting en roeping	44
<i>Robert en Prudence Seales</i>	44
Levensloop	44
Leiding op de levensweg	46
<i>Karin Houwers</i>	53
Levensloop	53
Leiding op de levensweg	54
Naar Jeruzalem geleid en verder	56
<i>De familie F.</i>	58
Levensloop	58
De roeping van Channah	60
<i>Op weg naar Israël en Aalten</i>	62
Door Zuid-Europa	62

Drie Watchmen in Israël	69
Channah op Rhodos	72
In Aalten	73
<i>De roeping en aansluiting van de andere leden van familie F.</i>	75
<i>De aansluiting van Ariël en E.V.</i>	79
<i>De aansluiting van Aharon M.</i>	82
<i>De aansluiting van Ebenezer G.</i>	85
De Fellowship sinds 2011	87
<i>Samenstelling</i>	87
<i>Werk en taakverdeling</i>	92
<i>De opdracht in Aalten</i>	94
Conclusie	97
 Hoofdstuk IV Edward Bishop Elliott	 103
Zijn leven	103
Zijn boek	104
De eerste vijf hoofdstukken de Openbaring	106
De eerste zes zegels	107
<i>Heidens Rome: de eerste vier zegels</i>	107
<i>De komst van het christelijke Romeinse Rijk: het vijfde en zesde zegel</i>	110
De eerste zes bazuinen	113
<i>De ondergang van het West-Romeinse Rijk: het zevende zegel</i>	
<i>en het blazen van de eerste vier bazuinen</i>	113
<i>De vijfde en zesde bazuin: de ondergang van het Oost-Romeinse Rijk</i>	117
Het eerste Wee: de vijfde bazuin	117
Het tweede Wee: de zesde bazuin	119
De westerse rijken tot in Middeleeuwen	122
<i>West-Europa tijdens de vijfde en zesde bazuin</i>	122
<i>De kentering</i>	124
Een nieuwe periode: de Reformatie	125
<i>De verkondiging van het ware evangelie</i>	125
<i>De ware kerk in de verdrukking in het eerste deel van de 1260 jaar</i>	126
<i>De teloorgang van de oppermacht van de Paus</i>	129
<i>Reformatie en politieke steun</i>	131
<i>Het derde Wee</i>	132
De Vrouw gekleed met de Zon: triomf en vervolging van de ware kerk	133
De schalen der gramschap	135
<i>De aankondiging van de plagen</i>	135
<i>De eerste vier schalen</i>	136

De eerste schaal: de Franse Revolutie	136
De tweede, derde, vierde schaal en vijfde : gevolgen van de Revolutie	138
<i>De zesde schaal</i>	141
Op weg naar het einde: de tekenen	143
Samenvatting en conclusie	145
Hoofdstuk V Henry Grattan Guinness	147
De persoon	147
Grattan Guinness' opvattingen over de geschiedenis	
en het einde der tijden	148
<i>Voortschrijdende openbaring</i>	148
<i>Perioden</i>	150
<i>De tekenen des tijds</i>	152
Samenvatting en conclusie	158
Hoofdstuk VI De tijd van het einde volgens de Watchmen of the Night	161
In de voetsporen	161
De tijd voorafgaand aan 'Laodicea'	163
Laodicea: de periode van 1900 tot de terugkomst van Christus	165
<i>Een interval</i>	165
<i>Een nieuw Beest: de Verenigde Staten van Amerika</i>	166
<i>De twintigste eeuw en de eerste jaren van de eenentwintigste eeuw:</i>	
<i>tekenen van de eindtijd</i>	168
<i>De nabije toekomst: de vijf stadia van het uitgieten van de zevende schaal</i>	175
Universeel	175
Stadium 1: De bliksemschichten, geraas en een aardbeving	175
Stadium 2: De grote stad (Babylon) viel in drie stukken uiteen	180
Stadium 3: De steden van alle volken werden verwoest	182
Stadium 4: Alle eilanden vluchtten weg en er waren geen	
bergen meer te vinden	183
Stadium 5: Uit de hemel vielen loodzware hagelstenen	
op de mensen	183
<i>Het einde van Laodicea</i>	185
De tsunami	185
Eindbestemming: Jeruzalem	192
Samenvatting en conclusie	195

Hoofdstuk VII De Watchmen of the Night en het einde:	
conclusie en discussie	199
De opdracht in hoofdlijnen	199
Organisatietype	200
De kleine groep	201
In de frontlinie	205
Gods plan: de vrije wil, voorspellingen en een profetie	207
<i>De vrije wil</i>	207
<i>De voorspellingen</i>	209
<i>De profetie</i>	213
Ten slotte: de toekomst van de Fellowship	216
Noten	219
Publicaties van de Watchmen	247
Literatuur	249
Bijlage bij Hoofdstuk IV Elliott	
De Vrouw bekleed met de Zon: triomf en vervolging van de ware kerk	259
Register	269

Woord vooraf

Religieuze bewegingen waarvan de aanhang meent dat het einde der tijden is aangebroken, hebben mij altijd geboeid. Die fascinatie begon in de jaren 1970 met een promotieonderzoek naar de wederdopersbeweging in de zestiende eeuw en is sindsdien niet verminderd. Van literatuur over eindtijdbewegingen, waar die zich ook ter wereld hebben voorgedaan en voordoen, heb ik kennis genomen, maar mijn onderzoek heb ik steeds gericht op eindtijdbewegingen binnen het christendom. Wat mij vooral interesseert bij dergelijke religieuze groeperingen is de wijze waarop zij het tijdsgewricht waarin zij leven interpreteren. Hoe komen leden en leiders tot het inzicht dat in hun tijd het samenstel der dingen ten onder zal gaan en waarom veronderstellen sommigen dat er daarna een paradijselijk rijk zal aanbreken, uit welk gedachtegoed putten zij, op welke tekenen letten zij en wanneer menen zij dat de totale omwenteling zich zal voltrekken? En als die radicale verandering niet komt, wat betekent dat dan voor het voortbestaan van de groepering? Om deze vragen te kunnen beantwoorden is de onderzoeker naar bewegingen in het verleden (zoals bijvoorbeeld naar de wederdopers) aangewezen op historische bronnen. Bij eigentijdse bewegingen heeft een onderzoeker het voordeel dat hij/zij zelf in contact kan treden met de leden ervan en de ontwikkelingen zelf kan meemaken. Dat pluspunt bij de studie van nieuwe religieuze bewegingen, werd door Susan Palmer als volgt weergegeven: "Their history is really short, they don't have that many members, their leader is usually still alive, and you can see the evolution of their rituals and their doctrines" (Lester 2002, 8).

Om goed geïnformeerd te worden over leer en leven van eigentijdse religieuze bewegingen moet je als onderzoeker niet achter je bureau blijven zitten maar in gesprek gaan met de leden en deelnemen aan hun dagelijkse leven. Daarom heb ik ook steeds gekozen voor kwalitatieve onderzoeksmethoden. Dat geldt ook voor de kleine chiliastische groepering die in dit boek wordt beschreven, waarmee ik tussen 2011 en 2016 contact heb onderhouden, zowel schriftelijk als mondeling (interviews, informele gesprekken, correspondentie). Voor de ruimhartige bereidheid om mij te ontvangen en uitgebreid van informatie te voorzien, wil ik de *Watchmen of the Night/Mount Zion Christian Community and Fellowship* hartelijk danken. Zowel voor mij als wetenschappelijk onderzoeker als voor mij persoonlijk heeft het contact veel stof tot nadenken gegeven.

Een aantal collega's heeft een eerste versie van dit boek van kritisch commentaar voorzien. Graag bedank ik dr. Durk Hak, prof. dr. Yme Kuiper, dr. Kees Verhaar en dr. Johan van Ophem voor hun opbouwende opmerkingen. Veel dank ben ik ook verschuldigd aan drs. Karin Houwers (lid van de *Watchmen of the*

Night), die het manuscript van waardevolle kanttekeningen heeft voorzien. Ten slotte wil ik mijn partner Mineke Jansma en drs. Ron Muijzer bedanken voor het nauwgezet nakijken van de tekst.

In de media – en vooral op het internet – wordt over aanhangers van eindtijd-bewegingen vaak wat gekscherend gesproken. Soms is het bericht wel sympathiek, maar ook zijn termen als 'verwarde geesten' of nog erger 'einde der tijden gekkies' aan te treffen. Een dergelijke aanduiding is behalve kwetsend en pedant ook onjuist en toont duidelijk de onkunde van de berichtgever. Niet zelden gaan aan eindtijdvoorspellingen diepgaande studie en exegese van de voor de beweging relevante literatuur vooraf. Dat geldt zeker de *Watchmen of the Night*. Het betreft hier een kleine groep mensen met een bewonderenswaardige kennis van de Bijbel (vooral van de profetische boeken) en van de geschiedenis van het christendom, die op grond daarvan, uiteraard binnen het geheel van hun geloofsaannames, logisch redenerend tot hun conclusies komen.

Hoewel in de eerste plaats wetenschappelijke nieuwsgierigheid de reden is geweest om het onderzoek, waarvan dit boek de neerslag is, te verrichten, hoop ik ook duidelijk te maken dat het bij eindtijdbewegingen – en andere religieuze bewegingen – niet gaat om 'verwarde geesten' maar om rationeel denkende mensen die net als u (lezer) en ik pogen hun tijd te verstaan.

Hoofdstuk I Inleiding

Secularisatie en moderniteit

In landen van West-Europa en zeker ook in Nederland heeft de seculariserings-theorie lange tijd veel aanhangers gekend. Deze komt er kort gezegd op neer dat modernisering en religie niet goed samengaan (De Graaf 2013). Of zoals Peter Berger, eerst aanhanger later criticus van deze theorie, haar omschrijft: “Modernization necessarily leads to a decline of religion, both in society and in the minds of individuals” (Berger 1999, 4). Deze opvatting werd niet alleen vrij algemeen aanvaard door godsdienstsociologen maar heeft ook in brede kringen van de westerse samenleving aanhang gekregen. De eveneens breed aangehangen veronderstelling daarbij is dat het secularisatieproces, dat in West-Europa al een lange geschiedenis kent en sterk gestimuleerd werd door de Verlichting, onvermijdelijk is en universeel. De ontwikkeling op religieus terrein in sommige landen van West-Europa werd dan als uitgangspunt genomen en er werd verondersteld dat – onder invloed van modernisering – de rest van de wereld wel zou volgen (Lyon 2000, 140; Turner 2011).

Op zowel de onvermijdbaarheid als op de universaliteit is de laatste decennia steeds meer kritiek gekomen. Tegenstanders van de seculariseringstheorie hebben gewezen op de opkomst van nieuwe religieuze bewegingen, op de grote aantallen niet aan een denominatie gebonden gelovigen, op de taaiheid van de traditionele kerken, vooral in de VS maar ook in Europa, en daarbij op de heropleving van de kerken in voormalige communistische landen. Ook de ontwikkeling op godsdienstig terrein in landen in Azië en Afrika (vooral de landen waar de islam de voornaamste godsdienst is) en Zuid-Amerika lijkt de veronderstelling dat het seculariseringspad van West-Europa gevolgd zou worden niet te ondersteunen. Verder wijzen de critici nog op de verspreiding van het evangelicalisme (wereldwijd) in allerlei varianten en daarbij op de megakerken van pinkster- en baptistische groeperingen en op de vestiging van nieuwe kerken door migranten (arbeidsmigrant en asielzoekers). Deze nieuwe vestigers hebben een plaats voor hun geloof opgeëist en bovendien het publieke debat over godsdienst en godsdienstige praktijken weer doen opleven. Gezien al deze ontwikkelingen hebben sommige sociologen zich afgevraagd of niet juist West-Europa de uitzondering is op de regel (Berger 1999; Berger 2014; Lyon 2000; Helleman & Tieleman 2001; Davie 2002; Gorski e.a. 2012; De Hart 2014).

Het debat over moderniteit en haar gevolgen is nog niet verstomd. Berger is in zijn publicatie van 2014 minder uitgesproken wat betreft de afwijzing van de

seculariseringstheorie. Hij houdt vast aan het standpunt dat moderniteit niet tot secularisering leidt, maar wel pluraliteit op het terrein van religie en wereldbeschouwing met zich brengt en daarmee een zekere relativering van overtuigingen. In de discussie met hem wijzen Pollack en Yang erop dat hij daarmee eigenlijk de seculariseringstheorie weer ten tonele voert, zij het in een ander jasje (2014). Het debat over de secularisatie heeft in ieder geval duidelijk gemaakt dat de relatie tussen moderniteit en religie zeer complex is. Mensen zijn in staat om op bepaalde maatschappelijke terreinen van alle moderne hulpmiddelen en verworvenheden gebruik te maken, terwijl zij op religieus terrein een strikt orthodoxe, zelfs fundamentalistische overtuiging aanhangen.

Hoe de toekomstige globale ontwikkelingen ook zullen zijn, in West-Europa lijkt in ieder geval de trend van verdere terugloop van het traditionele, institutionele christendom zich door te zetten. Zo zegt Lyon (2000, 137), hoewel hij stelt “secularization as meganarrative is dead”, dat “(...) organized religion, especially in its modern, denominational forms, is not generally in healthy shape in affluent Western societies, especially in Europe”. Daar, en dat geldt zeker voor Nederland, neemt het aantal gelovigen dat de orthodoxe geloofswaarheden onderschrijft nog steeds af en lopen kerklidmaatschap en kerkbezoek nog verder terug (Te Grotenhuis 1999; Becker & De Hart 2006; Becker 2013; Bernts e.a. 2016). Maar ondanks deze trend blijven ook in Nederland miljoenen mensen kerkelijk betrokken, dienen zich nieuwe religieuze vormen aan en blijven er bepaalde orthodox-religieuze groepen die deelnemen aan de moderne samenleving en zich tegelijkertijd redelijk succesvol weten te immuniseren voor moderne invloeden (Bruce 2000).

Het eindtijddenken

Tot de leerstellingen van het christendom behoort al vanaf zijn aanvang de verwachting van een paradijselijke toekomst, van een hemel op aarde. Aan de mensen die getrouwd zijn gebleven ook in tijden van vervolging en verdrukking, is het duizendjarig rijk beloofd, waar Christus als koning zal regeren. Het christendom is in de verwachting van een paradijselijk Godsrijk echter niet uniek. Ook in andere religies, bijvoorbeeld de islam, het jodendom, het boeddhisme treft men gedachten over het einde van de huidige wereld en de hoop op een nieuw en rechtvaardiger bestaan (zie Jansma & Hak 2000). In verschillende stromingen in de islam zien wij tegenwoordig een heropleving van die verwachting (Iran,

Daes).¹ Ik beperk mij echter in mijn verdere betoog tot de christelijke eindtijd-verwachting.

In West-Europa en zeker ook in Nederland is vooral door de Verlichting – wetenschap en moderne bijbelkritiek – de verwachting van een komend Godsrijk steeds verder naar de achtergrond gedrongen. Deze geloofswaarheid, evenals andere leerstellingen zoals het geloof in een hemel, in een persoonlijk God, wordt niet meer (letterlijk) onderschreven door de huidige grote denominaties en hun leden (Schäfer 2008; De Hart 2014; Bernts e.a. 2016). Eindtijdvoorspellingen, zo luidt hun opvatting, moeten begrepen worden in de context van de tijd waarin zij ontstonden en moeten worden beschouwd als een bepaald literair genre. De schrijver van een dergelijk werk heeft als doel gehad de lijdende, vervolgde gelovigen van zijn tijd troost en hoop te bieden door hen een spoedig aanbreekende, stralende toekomst te schilderen. Dat de voorspellingen ook betrekking zouden hebben op de geschiedenis van latere perioden wordt gerelativeerd of geheel afgewezen: profeten spreken zich alleen uit over hun eigen tijd en hun voorspellingen hebben geen relevantie voor latere perioden. Voor veel moderne gelovigen is het bovendien niet meer aanvaardbaar dat God de loop der geschiedenis in detail bepaalt en dat die tot het einde der tijden vastligt. Ook dat God aan het einde van de menselijke geschiedenis de onrechtvaardigen en afvalligen met geweld vernietigt, voordat het paradijs komt, is niet acceptabel, net zo min als het bestaan van de hel, de eeuwige verdoemenis en het bestaan van Satan en zijn demonische krachten.²

Ondanks de relativering van traditionele opvattingen over het einde der tijden in de grote, liberale kerken moet ook worden vastgesteld dat in veel protestants-orthodoxe kringen, bijvoorbeeld in kerkgenootschappen die hun oorsprong vinden in het negentiende eeuwse adventisme en in de evangelische groeperingen die in de twintigste eeuw opkwamen, de overtuiging in de eindtijd te leven en in de verwachting van de wederkomst van Christus onmiskenbaar hardnekkig is.³ Steeds weer hebben deze groeperingen de in het Oude en Nieuwe Testament beschreven profetieën over de eindtijd in verband gebracht met de tijd waarin zij leefden. Ook het huidige tijdsgewricht wordt weer zo geduid; dat draagt volgens hen alle kenmerken van de eindtijd die in deze profetieën worden vermeld. De vestiging van de staat Israël in 1948 heeft aan deze zienswijze een nieuwe impuls gegeven. Immers, wanneer het Joodse volk, aldus de interpretatie van de bijbelse profetieën in genoemde orthodoxe kringen, is teruggekeerd naar zijn vaderland en de tempel herbouwd zal worden, zal het einde der tijden niet ver meer zijn (O'Leary 1994; Lawson 1997; Brasher 2000; Leppäkari 2002).⁴ Een ander element dat heeft bijgedragen aan het ondergangdenken is de uitvinding van de atoombom. In orthodox-christelijke kringen werd en wordt ook nu nog

gedacht dat de in de Openbaring van Johannes aangekondigde veldslag bij Armageddon door God met nucleaire wapens zal worden beslecht.⁵

Het eindtijdenken in de westerse samenleving in de twintigste en eenentwintigste eeuw vindt men overigens niet alleen bij orthodoxe christenen. Er zijn vele, ook seculiere, groepen en individuen die ervan overtuigd zijn dat de huidige wereld zal verdwijnen en meestal wordt dan geen nieuwe of betere wereld voorspeld. De laatste vorm van eindtijdverwachting kan het beste als doemdenken worden omschreven. Het gaat dan niet meer om een verandering van de slechte wereld in een volstrekt goede, maar om de vraag hoe men eindtijdrampen kan overleven; een thema dat in populaire literatuur de nodige aandacht heeft gekregen en in de media. In veel romans en films die hierover handelen, wordt dan vooral aandacht geschonken aan de overlevers, aan hoe zij zich moeten voorbereiden op wat hen te wachten staat en hoe zij hun overlevingsvaardigheden kunnen trainen (Wallis & Newport 2009).

Er is een groot aantal religieuze en niet religieuze bronnen waaruit de seculiere eindtijddenker kan putten (Lewis 2004; Lamy 1996; 2000; Gallagher 2014). Daarin wordt gewezen op de – dreigende – ondergang van de wereld door overbevolking, een nucleaire oorlog, klimaatveranderingen, milieuvervuiling, nieuwe onbeheersbare epidemieën of onverwachte natuurverschijnselen, zoals omkering van de polen, inslag van grote meteorieten, aardbevingen, vulkaanuitbarstingen, overstromingen (Lamy 1996; Vermaat 1998; Grossman 2013). Bij deze voorspellingen wordt eclectisch gebruik gemaakt van wetenschappelijke en pseudowetenschappelijke bronnen (bijvoorbeeld astrologie, mythologie) en van berichten en voorspellingen van paranormaal begaafden en mediums (zoals Nostradamus, Edgar Cayce, Jean Dixon), maar ook van de bijbelse profetieën en mythes. Veelvuldig zien we een intensivering van speculaties over het einde der tijden aan het einde van een millennium. Zo heeft ook het jaar 2000 veel profetieën, discussies en media-aandacht over het naderende einde opgeleverd (Barkun 2000; Jansma & Hak 2000; Wallis & Newport 2009; Hak & Jansma 2010).

In het orthodox-christelijke eindtijddenken heeft de ondergang van het huidige bestel eveneens een belangrijke plaats en wordt op de massale vernietiging van de zondige mensen en de kwade machten gewezen, maar evenzeer wordt de nadruk gelegd op het voorbijgaan ervan en op de komst van een nieuwe volmaakte wereld. Er is binnen dit denken een verwachting van een positieve toekomst, althans voor de (ware) gelovigen, omdat die deel zullen hebben aan het Godsrijk.

Hoewel in grote groepen van het orthodox-protestantisme een vorm van eindtijd-verwachting is aan te treffen, is er binnen deze stroming geen uniformiteit in het denken over het einde der tijden. In dit boek wordt een kleine chiliastische groepering beschreven die zich aansluit bij een sinds midden negentiende eeuw steeds minder aangehangen en nu bijna geheel verdwenen interpretatie van de profetische boeken uit de Bijbel: de historicistische interpretatie. In de meeste christelijke denominaties (liberaal of orthodox) wordt voor een geheel andere interpretatie gekozen. Om de positie van deze groepering binnen het (orthodoxe) christendom nader te bepalen, zal ik hierna drie denkrichtingen bespreken die binnen het eindtijddenken te onderkennen zijn.

Preterisme, futurisme en historicisme

Ontstaansgeschiedenis

In het theologische debat over het einde der tijden zijn drie grote exegetische stromingen aan te treffen: futurisme, historicisme en preterisme.⁶ De aanhangers van de laatste stroming zijn van opvatting dat de voorspellingen in de Bijbel en dan in het bijzonder in de boeken Daniël en de Openbaring van Johannes betrekking hebben op de tijd van de profeet zelf. De aanhangers van twee andere stromingen menen dat een aantal profetieën nog moet worden vervuld (in de nabije toekomst), waarbij de futuristen stellen dat het overgrote deel van de profetieën in de Openbaring nog vervuld moet worden.⁷

De historicisten vatten zowel de profetieën in Daniël als in de Openbaring van Johannes op als een gedetailleerde weergave van de geschiedenis van meer dan tweeduizend jaar. De voorspellingen in Daniël worden gezien als een beschrijving van de geschiedenis vanaf de Babylonische ballingschap tot heden en die in de Openbaring als een beschrijving van het christendom door de eeuwen heen vanaf de tijd – einde eerste eeuw – dat Johannes ze op Patmos ontving. Veel profetieën zijn volgens de historicisten al werkelijkheid geworden, alleen degene die op het einde der tijden slaan moeten nog (binnenkort) in vervulling gaan. Een belangrijk aspect binnen de verklaring van de historicisten is dat met de Antichrist, de in de Openbaring genoemde tegenstander van de ware kerk, de Paus en het pausdom is bedoeld. De Antichrist is dus volgens hen geen persoon maar een kerkelijke institutie. Deze opvatting werd onder anderen al door Wycliff, de Waldenzen en andere 'ketterse' groepen aangehangen (zie Fromm, I, 900 e.v. en II, 50.v.). Zij werd algemeen onder de Hervormers van de

zestiende eeuw en bleef tot in de negentiende eeuw bij veel protestantse bijbeluitleggers de heersende opvatting.

Tegen deze uitleg werd door de Rooms-Katholieke Kerk stelling genomen door een futuristische of preteristische uitleg te geven aan de bijbelse profetieën. Het futurisme werd naar voren gebracht door de jezuïet Francisco Ribera (1537-1591). Hij stelde tegenover de uitleg van de protestantse Hervorming dat de Antichrist nog moest komen. Dat zou gebeuren aan het einde der tijden en hij meende dat het een persoon betrof, die in de eindtijd drieënhalf jaar (1260 dagen) zou regeren.⁸ Dat is de tijd die in de Openbaring als 'de grote verdrukking' wordt aangeduid. In de negentiende eeuw kreeg het futurisme ook in protestantse kringen steeds meer aanhang en veel invloed ging daarbij uit van de opvattingen van de prediker en bijbelleraar John Nelson Darby (1800-1882). Darby was van opvatting dat de tijd voor het aanbreken van het 1000-jarig Godsrijk, de premillennistische tijd, in verschillende perioden kon worden ingedeeld, ieder gekenmerkt door een specifieke relatie van God met de mens, door hem *dispensations*, in het Nederlands: bedelingen, genoemd. In iedere bedeling onthulde God weer een deel van zijn heilsplan. Hij meende dat de laatste dispensatie – het 1000-jarig rijk – ophanden was. Al de voorspellingen in de Openbaring hadden volgens hem betrekking op die laatste dispensatie. De gelovigen zouden, voordat de grote apocalyptische rampen zich zouden voltrekken, worden opgenomen in de hemel, waarna zij met Christus terug zouden komen en met hem het Godsrijk bewonen. Deze vorm van futurisme heeft vooral grote verbreiding gevonden in protestants-evangelicale kringen (Froom II 1948 498; Eaton 1997).⁹

Een andere aanval vanuit de Rooms-Katholieke Kerk op de historicistische interpretatie kwam van de kant van het preterisme. De naam die hiermee is verbonden, is die van Luis de Alcazar (1554-1613). Ook De Alcazar was een jezuïet van wie na zijn dood een omvangrijk werk over zijn onderzoek naar de Apocalyps verscheen. Voor De Alcazar hadden de profetieën in de Openbaring betrekking op de eerste eeuwen van de christelijke kerk, die uiteindelijk het paganistisch Rome (de antichristelijke, heidense staat) heeft overwonnen. Het preterisme kreeg ook vrij snel in protestantse kringen aanhang. Hugo de Groot bijvoorbeeld volgde in zijn commentaar op teksten over de Antichrist de uitleg van De Alcazar (Froom II, 522).

Onder invloed van rationalisme en Verlichting kreeg in de negentiende eeuw het historicisme steeds minder aanhangers. De futuristen en vooral de preteristen werden steeds talrijker. Dat was minder het gevolg van de rooms-katholieke polemiek. Het preterisme werd, voornamelijk door de moderne bijbelwetenschap, de gangbare opvatting in wetenschappelijke kringen en in niet-

orthodoxe kerken. Het futurisme (en dan vooral het dispensationalisme) wordt nu vooral aangehangen in evangelicale kringen (baptisten, pinkstergroeperingen). Zij, evenals de betrekkelijk kleine groep historicisten, houden vast, ondanks het wetenschappelijk onderzoek en de moderne bijbelkritiek, aan een binnen korte tijd te verwachten terugkomst van Christus. Beide stromingen gaan uit van de gedachte dat de Bijbel Gods onfeilbaar woord is en dat dus ook de profetieën daarin de toekomst juist voorspellen.¹⁰ Zij verschillen voornamelijk in de interpretatie over wat in de nabije toekomst nog staat te gebeuren. De futuristen menen dat de Antichrist nog moet komen en de historicisten menen dat die al eeuwen bestaat en, zoals gezegd, in de Rooms-Katholieke Kerk en het pausdom gestalte heeft gekregen. Vaak werd en wordt door de historicisten het preterisme en ook het futurisme uitgelegd als een samenzwering van de antichristelijke (pauselijke) machten: die willen zo de identiteit van de Antichrist verdoezelen en hun 'perverse optreden' in de geschiedenis verhullen. Dat in onze tijd een historicistische verklaring steeds zeldzamer is geworden, wordt door de aanhangers ervan dan ook gezien als een bevestiging van hun overtuiging dat de eindtijd nabij is. Dan immers zal Satan in een uiterste poging om nog zoveel mogelijk mensen te verleiden alles in het werk stellen om de ware identiteit van de Antichrist (het pausdom) te maskeren. Juist om de mensheid alsnog op een dwaalspoor te brengen, zo menen de historicisten, heeft hij deze alternatieve verklaringen in het leven geroepen.¹¹ Omdat de verschillen tussen de drie stromingen het duidelijkst naar voren komen in het debat over de uitleg van de profetieën in Daniël en de Openbaring van Johannes geef ik in de volgende paragraaf hun opvattingen daarover weer.

Daniël en de Openbaring van Johannes

In het bijbelboek Daniël worden de belevenissen van de profeet Daniël – en zijn drie vrienden – beschreven ten tijde van de Babylonische ballingschap van de Joden. De gebeurtenissen in het boek verhaald worden voorgesteld alsof zij zich tussen 607 en 536 v.Chr. hebben voorgedaan. In de eerste hoofdstukken wordt weergegeven wat deze vier aan het hof van de koning van Babylon, Nebukadnezar, meemaakten. Daniël interpreteert een droom van de koning over een groot beeld, met een hoofd van goud, borst en armen van zilver, buik en lendenen van brons, en benen van ijzer, en de voeten gedeeltelijk van ijzer en van leem. Het beeld wordt dan door een steen, die niet door mensenhanden uit een rots is gehakt, verpulverd. Daniël legt uit dat het gaat om vier elkaar opvolgende rijken, die in de eindtijd door een goddelijke ingreep (de steen) worden vervangen door een eeuwig Godsrijk.

In de volgende hoofdstukken van het bijbelboek gaat het om de tijd na Nebukadnezar. Daniël heeft dan zelf een aantal visioenen, onder andere nog eens over vier rijken, voorgesteld als vier dieren: leeuw, beer, panter en een afschuwelijk beest met tien hoorns (Dan. 7). Uit die tien hoorns komt dan een kleine hoorn voort met ogen, en met een mond vol grootspraak. Het rijk van deze grootspreker zal een tijd, tijden en een halve tijd (1260 dagen) duren. Dan zal het worden vervangen door een eeuwig eindrijk der gerechtigheid. In Daniël 8 wordt opnieuw gesproken van een toekomstig rijk van de 'kleine hoorn', dat steeds groter en machtiger wordt en de tempel in Jeruzalem zal ontwijden. Die ontwijding zal, zo wordt Daniël geopenbaard door de engel Gabriël, 2300 avonden en ochtenden duren totdat het heiligdom in ere wordt hersteld. De essentie van al deze voorspellingen is dat na een bepaalde periode de aardse rijken en ook het laatste rijk, dat een belichaming is van het kwaad, zullen verdwijnen en een rechtvaardig rijk zal ontstaan.

In het preterisme wordt het boek van Daniel veelal niet in de zesde eeuw voor Christus geplaatst maar in de tijd van de onderdrukking van Israël door de Seleuciden onder Antiochus Epifanus IV. Het sluit daarmee aan op de moderne wetenschappelijke exegese. Het wordt gezien als een geschrift dat de getrouwe gelovige Joden een hart onder de riem wil steken en hen wil aanmoedigen om nog even vol te houden tot, met Gods hulp, zij, de rechtvaardigen, het rijk zullen beërven. De vermoedelijke datum van vervaardiging wordt dan gesteld tussen 167-163 voor Christus. Het boek Daniël is volgens deze opvattingen dan ook geen profetisch boek, maar het beschrijven van net voorbijge of ophanden zijnde gebeurtenissen en de schrijver is dan ook niet Daniël maar een anonieme persoon, die zich de naam van Daniël toe-eigende. Deze interpretatie wordt door historicisten en futuristen niet geaccepteerd. Zij menen dat met de vier rijken van Daniël de hele menselijke geschiedenis vanaf de Babylonische ballingschap tot de eindtijd wordt beschreven. Het gaat dan volgens deze exegeten om het Babylonische rijk, het Medisch-Perzische, het Griekse Rijk van Alexander de Grote en het Romeinse Rijk. Over de interpretatie van dat laatste rijk verschillen de futuristen en historicisten. De historicisten onderscheiden twee delen: het Romeinse Imperium tot de inname van Rome door de Oostgoten en de pauselijke (kerkelijke en wereldlijke) heerschappij die zich sindsdien heeft gevestigd. De historicisten wijzen op continuïteit van deze twee delen en menen, zoals gezegd, dat de Antichrist al is gekomen en in het pauselijke christendom gestalte heeft gekregen. De futuristen menen dat de Antichrist nog moet komen en dat hij in de eindtijd een nieuw imperium, als een heropleving van Babylon/Rome, zal stichten.

Een min of meer vergelijkbare discussie tussen historicisten, futuristen en preteristen doet zich voor over de Openbaring van Johannes, het laatste boek van het Nieuwe Testament. In dit boek, dat gedateerd wordt rond 95 n.Chr., worden voorspellingen gedaan over de toekomst van de kerk, het einde der tijden en het ophanden zijnde koninkrijk Gods. De kern van het boek wordt gevormd door drie groepen visioenen over rampen die zich in de toekomst zullen voltrekken over de zich van God afgekeerd hebbende zondige wereld. Deze wereld, aangeduid als Babylon, wordt geleid door de Antichrist, die ook de kerk van Christus vervolgt. De visioenen betreffen rampen die ontstaan door het verbreken van zeven zegels (Op. 6:1-16; 8:1-5), het blazen van zeven bazuinen (Op. 8:6-13, 9:1-21) en het uitgieten van zeven schalen van 'Gods gramschap' (Op. 16:1-21). Nadat al de zegels zijn verbroken en de bazuinen hebben geklonken en ook de schalen van gramschap zijn uitgegoten over het zondige Babylon en dit zondige rijk ten val is gebracht, wordt de eindtijd beschreven en de terugkeer van Christus die als koning met de hem trouw gebleven gelovigen 1000 jaar zal regeren. In diezelfde tijd wordt Satan gekerkerd. Na dit koninkrijk komt er een korte tijd van strijd omdat Satan even wordt losgelaten. Hij wordt dan definitief vernietigd – in de poel des vuurs geworpen – waarna het laatste oordeel over de levenden en de doden volgt en het eeuwige Godsrijk, het Nieuwe Jeruzalem, wordt gevestigd.

De preteristen wijzen bij de uitleg van de Openbaring van Johannes op de tijd waarin hij leefde. Zij geven aan dat Johannes met Babylon het (heidense) Romeinse keizerrijk bedoelde. Hij meldt namelijk dat Babylon op zeven heuvels is gebouwd en regeert over vele koninkrijken op aarde. De rol van de Antichrist, aldus de preteristen, wordt door Johannes aan een van de Romeinse keizers toegeschreven, waarschijnlijk Domitianus of Nero. In de tijd dat Johannes zijn geschrift vervaardigde, werden de christenen vervolgd, omdat zij de goddelijke verering van de keizer, de keizercultus, afwezen. Met de overwinning van het christendom op het heidendom door keizer Constantijn was het met het rijk van de Antichrist gedaan.¹² De preteristische uitleg sluit zich aan bij de opvattingen van de moderne bijbelkritiek. Het geschrift van Johannes wordt dan, vergelijkbaar met dat van Daniël, gezien als een poging de vervolgenden te bemoedigen, hen aan te sporen om vol te houden en om hen te troosten, door hun duidelijk te maken dat de situatie binnen afzienbare tijd door goddelijk ingrijpen in positieve zin radicaal zal veranderen.¹³ Hebben de Openbaringen voor de huidige gelovigen dan nog wel enig belang? Daarover wordt verschillend gedacht, maar door sommigen wordt naar voren gebracht dat er te leren valt van de standvastigheid van vroegere christenen in tijden van vervolging en dat die houding inspirerend kan zijn.

Historicisten geven een andere verklaring. Zij menen dat de Openbaring van Johannes de tijd beschrijft van de christelijke kerk vanaf Johannes' tijd tot de tweede komst van Christus op aarde. De zeven zegels, de zeven bazuinen en de zeven schalen worden alle als elkaar opvolgende perioden in de geschiedenis van de kerk gezien. Daarbij wordt steeds weer het jaar-dag principe toegepast. Johannes geeft de duur van bepaalde perioden in dagen aan, maar die moeten worden opgevat als (profetische) jaren. Veel van wat Johannes heeft aangekondigd is dan ook al letterlijk geschiedenis geworden. De zegels zijn al verbroken, de bazuinen al geblazen en het merendeel van de zeven schalen der gramschap is al uitgegoten. Ook de Antichrist, de kerk van Rome, is al verschenen. Die opvatting was, zoals gezegd, algemeen bij de Reformatoren en vele reformatorische exegeten hebben sindsdien gepoogd hun tijd te interpreteren aan de hand van de Openbaring en de rol van de Rooms-Katholieke Kerk daarin te duiden. De meeste historicisten in de negentiende eeuw meenden dat de eindtijd nabij was, dat de zevende schaal der gramschap binnen zeer korte tijd zou worden uitgegoten en dat daarmee ook de pauselijke macht zou verdwijnen. Omdat historicisten ook de voorspellingen van Daniël zien als een beschrijving van de wereldgeschiedenis van de Babylonische ballingschap tot het goddelijk eindrijk, worden in hun beschouwingen steeds ook de voorspellingen in beide boeken met elkaar in verband gebracht en geharmoniseerd. Zo wijzen zij erop dat de steen, die het beeld dat Nebukadnezar in zijn droom zag, vernietigde, duidt op Christus wanneer hij bij zijn tweede komst de aardse rijken zal doen verdwijnen en vervangen door zijn 1000-jarig koninkrijk.

Ook futuristen menen dat de profetieën van de Openbaring en van de profetieën in het Oude Testament over de eindtijd (vooral Daniël, Ezechiël en de kleine profeten) met elkaar overeenstemmen. Zij echter plaatsen in tegenstelling tot de historicisten de in de Openbaring voorspelde gebeurtenissen vrijwel geheel naar de eindtijd. Bijna alles wat in de hoofdstukken 6-21 (over de zegels, de bazuinen en de schalen) wordt geschreven, wordt als nog te gebeuren beschouwd. Al de daarin aangegeven rampen moeten zich dus nog voltrekken en ook de Antichrist moet nog komen en die is volgens de futuristen geen institutie maar een persoon. Deze zal letterlijk zeven jaar of de helft ervan regeren (zie Daniël 9:27). De futuristen passen niet het jaar-dag principe toe, zoals de historicisten, maar vatten deze periode op als de laatste – meestal zeven – jaren van de geschiedenis van de mensheid, voorafgaande aan Christus' terugkomst. In de eindtijd zal de ware kerk van al deze rampen gevrijwaard blijven, omdat zij door Christus in de hemel wordt opgenomen (*the rapture*) en zo 'de grote verdrukking' ontgaat. Deze visie wordt tegenwoordig vooral aangehangen door de evangelicale christenen (baptisten, pinkstergroeperingen).¹⁴

Premillennisten en postmillennisten

Futuristen en historicisten, hoezeer zij ook verschillen wat hun interpretatie van de bijbelse profetieën (vooral de Openbaring van Johannes) betreft, zijn er wel allen van overtuigd dat het einde der tijden nabij is. Tevens geldt voor beide scholen dat zij geen aanhangers zijn van het postmillennisme. Die leer stelt dat door de positieve invloed van Christus' evangelie in de geschiedenis, de mensheid zedelijk een steeds hoger peil bereikt en uiteindelijk zo goed wordt dat het 1000-jarig rijk kan aanbreken en Christus terug kan komen om zijn rijk te beërven. Een dergelijke opvatting is bij preteristen nog wel aan te treffen, hoewel in hun visie eindtijdprofetieën nauwelijks of geen rol spelen of hoogstens symbolisch worden geïnterpreteerd. Deze positieve opvatting over de mensheid is niet aanwezig bij futuristen en historicisten. Zij verwachten een tijd van apocalyptische rampen, waarna het Godsrijk voor de ware gelovigen zal aanbreken. Historicisten menen dat Christus zal terugkeren, de zondige wereld zal oordelen en dat de gestorven getrouwen zullen worden opgewekt. Zij zullen met de levende gelovigen deel hebben aan Christus' duizendjarig rijk. Deze getrouwen hebben 'de grote verdrukking' meegemaakt en zijn standvastig gebleven. Volgens de historicisten slaat de periode van verdrukking op de vervolging door de Antichrist, de Paus en zijn Rooms-Katholieke Kerk en die periode is al eeuwen voorbij. De macht van de Antichrist zal uiteindelijk worden gebroken in de slag bij Armageddon, Satan zal worden gekerkerd en het 1000-jarig vredesrijk kan aanbreken.

Het futurisme plaatst, zoals al eerder aangegeven, 'de grote verdrukking' in de nabije toekomst.¹⁵ De gelovigen zullen voordat de strijd met de Antichrist gevoerd wordt, door Christus worden onttrokken – de opneming/*the rapture* – aan de aarde en tijdens de 'grote verdrukking' bij hem verblijven. Na de beslissende veldslag van Christus en zijn medestanders met de antichristelijke naties en machthebbers wordt dan het vredesrijk gesticht. Deze opvatting wordt het pretribulationisme genoemd. Er zijn ook futuristische gelovigen die niet in de Opneming vooraf geloven en menen dat zij op aarde blijven, maar dat zij niet door de apocalyptische rampen getroffen zullen worden omdat God hen daartegen zal behoeden.¹⁶ Aangaande dat aspect komen deze futuristen overeen met de historicisten, die ook geloven dat de ware kerk gevrijwaard zal zijn van nog komende apocalyptische rampen. Futurisme en historicisme, ondanks hun grote verschillen, kunnen dus als premillennistisch worden beschouwd, omdat zij beide stellen dat na een periode van catastrofes Christus terug zal komen en dat eerst na zijn wederkomst het vredesrijk onder zijn leiding gestalte kan krijgen.¹⁷

The Watchmen of the Night/De Wachters van de Nacht

Het denken over de eindtijd, zo mag uit bovenstaande zijn gebleken, staat in de huidige *mainstream* kerken in West-Europa en zeker ook in Nederland niet centraal. Er zijn wel kerkgenootschappen die chiliastische denkbeelden koesteren, zoals de Zevende-dags Adventisten, Getuigen van Jehova, De Heiligen van Jezus Christus van de Laatste Dagen en de al genoemde evangelicale en verwante groeperingen. Het gaat in deze kerkgenootschappen voornamelijk om verschillende varianten van de futuristische benadering.¹⁸ Hoewel in deze groeperingen de opvatting in de eindtijd te leven nog steeds wordt aangehangen, is de nadruk op een ophanden zijnde wederkomst van Christus minder sterk geworden en die uit zich ook niet (meer) in het stellen van een concrete datum.¹⁹

In Nederland heeft het historicisme al meer dan twee eeuwen nauwelijks enige invloed meer in de reformatorische kerken. De groepering die zichzelf *Watchmen of the Night/Wachters van de Nacht* noemt, en die ik in dit boek zal beschrijven, mag dan ook als zeer uitzonderlijk worden beschouwd.²⁰ Het gaat hier om een kleine groep die haar centrum heeft in een boerderij met verschillende bijgebouwen in het landelijk gebied rond Aalten (Gelderland) en die zich nadrukkelijk aansluit bij de historicistische traditie. Hoewel de Watchmen gebruik maken van alle moderne voorzieningen (computer, internet, Skype), zijn zij in staat geweest zich teweer te stellen tegen alle kritiek op het historicistische standpunt. Andere vormen van uitleg van de bijbelse profetieën, te weten: preterisme en futurisme, worden door deze groep met grote stelligheid afgewezen. Wel wordt door de Watchmen opgemerkt dat het preterisme de heersende uitleg is aan alle universiteiten in de westelijke wereld en dat het futurisme aangehangen wordt door “99.9% of all prophetic circles” (*Signs*, 21). Maar, zo merken zij op, beide wijzen van interpretatie zijn “blatant lies” en “a violation of the Word of God” (*Signs*, 19 en 21).²¹ De enige juiste uitleg is de historicistische.

*Wij sluiten ons aan bij de reformatoren en al die Christelijke generaties die het boek van de Openbaring hebben gezien als een uiteenrolling van de kerkgeschiedenis te midden van de wereld, vanaf de geboorte van de kerk tot nu (interview 28 april 2011).*²²

Zij achten het einde der tijden zeer nabij maar noemen geen *precieze* datum waarop Christus zal wederkeren. Wel zijn de Watchmen van mening dat hij de hemel al enige tijd heeft verlaten en zijn reis naar de aarde door de ruimte heeft

aangevangen.²³ Sinds hij onderweg is naar de aarde hebben zich grote rampen voorgedaan, zoals in Lukas 21:11 wordt aangegeven (o.a. zware aardbevingen, hongersnood, pest en grote, schrikwekkende tekenen aan de hemel), als vooraankondiging van wat de mensheid te wachten staat. Rond 1900, aldus de Watchmen, is de mensheid in een nieuwe – en daarmee tegelijk de laatste – fase ingetreden, het tijdperk van Laodicea. In de Openbaring van Johannes worden na elkaar zeven christengemeenten genoemd en beoordeeld. Daarmee, zo menen de Watchmen, zijn zeven perioden in de geschiedenis van christenheid aangeduid. De laatste gemeente die genoemd wordt, is die van Laodicea die gekenmerkt wordt door lauwheid en onverschilligheid. De periode van Laodicea, zoals gezegd ingegaan rond 1900, omvat onze tijd, die gekenmerkt wordt, zo constateren de Watchmen, door geloofsafvalligheid. Sindsdien hebben zich grote drama's als hiervoor genoemd voltrokken en hun frequentie en intensiteit zullen nog toenemen. Vooral de periode vanaf 2010 tot en met 2018 is cruciaal. De mensheid staat aan de vooravond van het uitgieten van de zevende schaal van Gods toorn, zoals beschreven in de Openbaring van Johannes hoofdstuk 16:17.

De Watchmen kwamen in het voorjaar van 2011 in het nieuws doordat een van de leden vertelde over de aan haar in 2006 geopenbaarde voorspelling dat Nederland een watersnoodramp te wachten stond: het grootste deel van Nederland zou overstromen. Om de mensen die voor deze watersnood moeten vluchten bij te staan, heeft de groepering een grote hoeveelheid voedsel opgeslagen – voor een groot deel door de groepering zelf verbouwd. De gedachte was, zo vertelde een van de volgelingen tijdens een uitzending van de EO in maart 2011, dat naar alle waarschijnlijkheid de watersnoodramp nog in datzelfde jaar zou plaatsvinden. Dat gebeurde niet. Dat was geen aanleiding om de profetie ter zijde te schuiven, integendeel dat de ramp ophanden was, werd later, in een uitzending van *Eenvandaag* op 5 juni 2011 nog eens bekrachtigd. Een reactie zoals deze is niet ongebruikelijk in chiliastische bewegingen, maar, zo is uit onderzoek gebleken, er zijn veel uiteenlopende reacties mogelijk.

Hoe eindtijdbewegingen omgaan met eindtijdprofetieën wanneer die geconfronteerd worden met tegensprekende evidentie, zal ik in de volgende paragraaf aan de hand van de relevante literatuur behandelen. Dat zal resulteren in een aantal concrete vragen, waarop ik in dit boek met de beschrijving van de geschiedenis, de samenstelling en de geloofsleer van de beweging van de Watchmen een antwoord zal geven.

Profetieën en empirie

In chiliastische groepen heerst de verwachting dat de wereld, vaak na een periode van catastrofes, op korte termijn zal worden vervangen door een paradijselijke. Wanneer een dergelijke profetie niet in vervulling gaat, zijn er, zo heeft onderzoek uitgewezen, verschillende reacties van de gelovigen mogelijk. Dat onderzoek kreeg door de studie van Festinger en zijn medewerkers een belangrijke impuls (1956). Zij onderzochten een kleine religieuze groep, door hen de 'Seekers' genoemd, waarvan de leden meenden dat op 21 december 1954 eerst de Noord-Amerikaanse stad waar zij woonden en vervolgens grote delen van de wereld door een zondvloed zou worden vernietigd. Zij zouden echter op die dag door wezens uit ruimte met een vliegende schotel worden gered. Festinger e.a. waren geïnteresseerd in de reactie van de gelovigen bij het niet uitkomen van de profetie. Zouden zij hun geloof opgeven en zou de groep uiteenvallen? Festinger en zijn mede-onderzoekers kwamen op basis van de theorie van cognitieve dissonantie tot de hypothese dat dat, onder bepaalde voorwaarden, niet zou gebeuren.²⁴ De groepsleden zouden juist nog sterker aan hun (aangepaste) standpunt hechten en buitenstaanders daarvan willen overtuigen. De hypothese van Festinger e.a. kreeg in vervolgonderzoek weinig steun, maar hun onderzoek is een inspiratie geweest tot veel debat en verdere studie. Daaruit is gebleken dat een niet uitgekomen profetie kan leiden tot allerlei reacties. Er kunnen scheuringen ontstaan en leden kunnen besluiten de profetische beweging te verlaten, maar vaak worden er andere strategieën gekozen om de kloof tussen geloof en werkelijkheid te overbruggen (Zygmunt 2000; Balch e.a. 2000; Stone 2000; Jansma & Hak 2000; Hak & Jansma 2010; Johnson 2011; Jansma 2014).

Veel hangt af van de concreetheid waarmee de eindtijd wordt aangekondigd. Wordt er in de leer van de betreffende groep wat de termijn waarbinnen zich het einde der tijden zal voltrekken een slag om de arm gehouden, dan zullen de gevolgen niet zeer ingrijpend zijn. Wanneer echter de voorspellingen met betrekking tot het tijdstip waarop het Godsrijk zal aanbreken en de verschijnselen (tekenen) die zich daarbij zullen moeten voordoen, zeer concreet zijn aangeduid, zal bij niet uitkomen ervan meer strategisch handelen en creativiteit van vooral de leiders/profeten nodig zijn. Een vaak gevolgde strategie is dan het maken van een nieuwe berekening, al dan niet geïnspireerd door een nieuwe openbaring, om zo het tijdstip van vervulling naar de toekomst te verschuiven. Dan kan, door ervaring wijs geworden, ook een wat vagere tijdsaanduiding worden gekozen. Een andere strategie, die ook veelvuldig wordt toegepast, is verklaren dat de profetie wel is uitgekomen, maar in de hemel en dus voor de mens niet zichtbaar (Melton 2000). Ook wordt dan wel gesteld dat de profetie op een andere wijze dan was

voorzegd toch – gedeeltelijk – in vervulling is gegaan. Zo voorspelde een ziener dat New York zou worden gebombardeerd in november 1992. Dat gebeurde niet. Toen in februari 1993 het World Trade Centre door een bom werd getroffen, werd die gebeurtenis gezien als vervulling van de profetie (Balch e.a. 2000). Nog een andere strategie is bepaalde groeperingen (overheden, machthebbers, kerkleiders) verantwoordelijk te stellen voor het niet uitkomen van de profetie. Dat houdt dan acties in ten opzichte van die groeperingen. De profeet kan ook de boodschap brengen dat God de wereld heeft gespaard, omdat er – net – nog voldoende rechtvaardigen (de aanhangers) waren. Het omgekeerde kan evengoed voorkomen. De schuld voor het niet in vervulling gaan van de profetie kan ook de gelovigen worden aangerekend. Zij waren bijvoorbeeld niet rein, niet zondeloos genoeg om het paradijs te beërven of zij waren te passief. Voorts kan een falende profetie worden uitgelegd als een test, om het kaf van het koren te scheiden (Singelenberg 2000). Tevens is van belang of de falende profetie op zichzelf staat of er een is in een reeks van niet in vervulling gegane profetieën. In dat laatste geval zijn de gelovigen al gewend geraakt aan herinterpretaties. Wanneer de volgelingen echter voor het eerst met een dergelijke falen worden geconfronteerd, is te verwachten dat de reactie heftiger zal zijn (Balch e.a. 2000).

Sommige onderzoekers wijzen op het onderscheid dat gelovigen maken tussen profetie en voorspelling. Profetieën worden dan als rechtstreeks van God afkomstig beschouwd en voorspellingen als het resultaat van menselijke exegese. Voorspellingen kunnen onjuist zijn, profetieën niet (Balch e.a. 2000, 80). Een verkeerde voorspelling hangt samen met de menselijke onvolkomenheid om Gods plan met de wereld en de mensheid – neergelegd in heilige teksten of in andere boodschappen doorgegeven aan een profeet/leider van een religieuze beweging – geheel te doorgronden. Dan zullen exegeten zich genoodzaakt zien opnieuw de schriften te bestuderen, wat soms ook een herinterpretatie van eerdere elementen uit de geschiedenis van de beweging met zich kan brengen (Introvigne 2013). Bij profetieën, omdat zij verondersteld worden rechtstreeks van God afkomstig te zijn, lijkt een beroep op menselijke onvolkomenheid minder waarschijnlijk. Maar ook dan kan dat voorbehoud worden gemaakt. Immers, de profetie wordt via een intermediair, een profeet, uitgesproken en dan kan de menselijke feilbaarheid om Gods woorden helemaal correct weer te geven in het geding zijn. Al weten uitleggers en profeten dat zij feilbaar zijn, toch zien zij het als hun roeping om hun boodschap uit te spreken: het is hun taak om de wereld, gezien de tekenen des tijds, te wijzen op wat op handen is.

In het hiernavolgende zal ik, gezien het gemaakte voorbehoud, de termen profetie en voorspelling door elkaar gebruiken, maar wel geef ik, waar nodig, aan

of het om een uitspraak op basis van exegese gaat of wel dat het, volgens de gelovigen, een boodschap rechtstreeks van God betreft.

Voor gelovigen is er gezien al de strategieën die mogelijk zijn om een falende profetie of voorspelling te herinterpreteren – hoe concreet ook qua tijdstip en omstandigheden aangeduid – nauwelijks sprake van falende, hoogstens van verkeerd begrepen profetieën en onvolkomen voorspellingen (Melton 2000; Tumminia 2005; idem 2011; Hood 2011). Problematische gebeurtenissen worden dan binnen het gedachtegoed van de beweging geduid en geherinterpreteerd. Zoals Dein (2001, 399) schreef, gaat het daarbij niet om “a group of fanatics who follow doctrine without question. They are sane people trying to reason their way through facts and doctrine in the pursuit of understanding”.²⁵ De herinterpretatie is niet irrationeel, maar juist binnen de axiomata van het gedachtegoed, vaak geheel consistent. Waar buitenstaanders ondubbelzinnige falsificatie zien, zien gelovigen, door aanpassing en herinterpretatie, bevestiging. Het niet uitkomen van een profetie of voorspelling betekent dus niet dat de beweging verloopt of uiteenvalt. Eerder het tegendeel. Door innovatie en nieuwe uitleg kan de gelovige over zijn – eventuele – teleurstelling heen worden getild en zich nog sterker hechten aan de beweging en haar gedachtegoed, waarmee het voortbestaan van de beweging wordt verzekerd. De vraag, zoals die in vroeger wetenschappelijk onderzoek, (bijvoorbeeld door Festinger e.a.) werd gesteld, of een profetie of voorspelling al dan niet faalt, is derhalve geen correcte vraag. Het gaat niet om falen van de profetie maar om interpretatie en herinterpretatie. De volgende twee vragen dienen derhalve centraal te staan:

- a) Zijn er in de leer van een chiliastische groepering aspecten te onderkennen die de voorspelling/profetie al van te voren behoeden voor tegensprekende evidentie?
- b) Van welke strategie(ën) wordt bij herinterpretatie van voorspellingen/profetieën gebruik gemaakt?

De groepering die in dit boek wordt beschreven, heeft op grond van een historicistische interpretatie verschillende uitspraken gedaan over de komende jaren. Het betreft dan vooral voorspellingen, interpretaties op grond van exegese, hoewel in enkele gevallen ook een profetie – een rechtstreeks van God afkomstige uitspraak – werd ontvangen (bijvoorbeeld over de tsunami). Zoals gezegd, een zeer precieze datum van Christus' terugkomst, noch van de komst van tsunami, is door leden van de groep naar voren gebracht. Wel menen zij op grond van hun uitleg van de Bijbel en openbaringen aan hen gegeven, het huidige tijdsgewricht

als eindtijd te kunnen interpreteren. Sommige leden van de groep noemen zichzelf zieners, wachters op de muren, die meer zien dan anderen. Op grond van exegese van de bijbelse apocalyptische uitspraken en via ontvangen profetieën/visioenen geloven zij de geschiedenis, het heden en de toekomst te kunnen duiden. Het is mogelijk dat die door feitelijke gebeurtenissen worden geproblematiseerd, maar dat houdt geen verwerping ervan in maar een opdracht om opnieuw de bijbelse teksten te lezen en beter te duiden of te wachten op een nieuwe rechtstreekse boodschap van God. De groepering gaat, net als de historicisten op wie zij zich baseren, uit van voortschrijdende openbaring: naarmate de geschiedenis voortschrijdt, wordt het inzicht in de profetieën in de Bijbel groter. Het zal bij deze groepering dan ook niet gaan om de vraag of een voorspelling of profetie werd of zal worden tegengesproken door voorbijgane of toekomstige gebeurtenissen maar om de vraag naar de inhoud en eventuele herinterpretatie ervan. Met het antwoord op die vraag, kan – omdat de exegese van de profetische bijbelboeken centraal staat in de leer van de Watchmen – tegelijk een bredere vraag worden beantwoord, namelijk hoe deze groep haar gedachtegoed tegen alle relativisering door wetenschap en moderne bijbeluitleg die het christelijke geloof al sinds de Verlichting meemaakt, heeft weten te immuniseren.

Indeling van het boek

In het navolgende zullen de geschiedenis, de inrichting en samenstelling en de leer van de *Watchmen of the Night/Mount Zion Community and Fellowship* worden beschreven om daarmee een antwoord te geven op de hiervoor geformuleerde vragen. In het vervolg duid ik deze groep soms korthedshalve aan als Watchmen, waarmee ik dan wel vaak de drie kernleden op het oog heb, omdat zij zichzelf nadrukkelijk als Wachter zien en in geschrifte daarvan getuigen, maar ook wel de gehele groep als het gaat om geloofsovertuigingen, omdat die door alle leden worden gedeeld. Wanneer de term Watchmen/Fellowship of soms alleen Fellowship wordt gebruikt, wordt expliciet de gehele groep aangeduid. Op het onderscheid tussen Watchmen en Fellowship kom ik in hoofdstuk III nog terug.²⁶

Allereerst wordt echter aandacht geschonken aan de wijze waarop het onderzoek werd verricht (hoofdstuk II). Dan gaat het om de vraag hoe de contactlegging met de groep plaats vond, de tijd die het onderzoek in beslag nam en op welke wijze het onderzoeksmateriaal werd verzameld (de gebruikte methoden en schriftelijke bronnen). Vervolgens wordt een hoofdstuk (III) gewijd

aan de geschiedenis, de samenstelling en inrichting van de groepering. Daarna wordt in twee hoofdstukken (IV en V) de historicistische traditie waarin de Watchmen staan, beschreven. Het gaat dan om twee belangrijke negentiende eeuwse historicisten uit Groot-Brittannië, Edward Bishop Elliott en Henry Grattan Guinness, die door de Watchmen nadrukkelijk als belangrijke voorgangers en inspiratiebron worden beschouwd. Ik geef hun opvattingen vrij gedetailleerd weer, niet alleen omdat die nog grotendeels door de Watchmen worden onderschreven en maar ook omdat tegenwoordig de denkwijze van de historicisten nauwelijks meer bekend is. Het historicisme zal waarschijnlijk steeds uitzonderlijker worden. Het vastleggen ervan is alleen daarom al van groot belang. Zoals Nietzsche opmerkte "...denn auch die Frommen des alten Glaubens sterben aus: – retten wir ihr Abbild und ihren Typus wenigstens für die Erkenntnis".²⁷

Zoals gezegd gaan historicisten uit van voortschrijdende openbaring. De genoemde twee voorlopers hebben de geschiedenis van de christenheid en de tijd waarin zij leefden met behulp van de Openbaring van Johannes en andere profetische bijbelboeken geduid. Zij meenden dat het uitgieten van de zevende schaal der gramschap aanstaande was en hebben voorspellingen gedaan aangaande het tijdstip waarop de eindtijd zou aanbreken. Die voorzegde gebeurtenissen hebben zich echter nog niet voorgedaan en derhalve moet er door de huidige aanhangers van het historicisme, de Watchmen, opnieuw een duiding van de recente geschiedenis met behulp van de profetische bijbelboeken tot stand worden gebracht. De Watchmen kunnen de geschiedenis van de jaren na Elliott en Grattan Guinness, ruwweg gesteld de tijd na 1900, meenemen in hun interpretatie en hun is, zo menen zij op grond van de aanname van voortschrijdende openbaring, meer profetisch licht gegund. Zoals één van de Watchmen het verwoordde:

*So in the Scriptures you have a principle of progressive revelation, which means that anyone attempting to understand these revelations prior to this day would have had difficulties with a complete revelation. (...) The Lord opened the hearts and minds of man progressively and for 2000 years we have seen an unfolding or a revealing of truth progressively (interview 25 april 2013).*²⁸

Om dat voorschrijdend inzicht goed duidelijk te kunnen weergeven volgt de leer van de Watchmen/Fellowship na en in vergelijking met het gedachtegoed van de twee voorlopers (hoofdstuk VI). Belangrijk is daarbij de rol die de groepering zichzelf toeschrijft in de tijd die zij als de beslissende periode in de menselijke geschiedenis ziet. Ook zal aandacht worden geschonken, indachtig hetgeen

hierboven over falende profetieën werd vermeld, aan de vraag of er aspecten, en zo ja welke, in de leer te onderkennen zijn die voorspellingen behoeden voor tegensprekende evidentie en van welke strategieën gebruik wordt gemaakt bij een eventuele herinterpretatie. In het afsluitende, concluderende hoofdstuk (VII) zal dat thema eveneens aandacht krijgen en zal daarbij worden ingegaan op de vraag naar het voortbestaan van de groepering.

Het gaat bij de Watchmen maar om een klein aantal mensen. De vraag zou gesteld kunnen worden of het onderzoek naar zo'n kleine groepering voldoende wetenschappelijk relevant materiaal kan opleveren. Die vraag is ligt voor de hand maar is niet ter zake. Het gaat om de kwaliteit van het materiaal niet om de omvang van de groep. Zoals hierna zal blijken, kunnen de vragen die ik hiervoor heb geformuleerd met het verzamelde materiaal worden beantwoord en kan nieuw inzicht worden verschaft in de wijze waarop eindtijdgroepen hun tijdsgewricht interpreteren en herinterpreteren.